

THE MODEL OF ASSIMILATION AND DETERMINATION OF SENTENCE MEMBERS IN GURAM DOCHANASHVILI'S NOVEL "LODI NASAQDRALI" ("STONE OF FORMER TEMPLE")

წინადადების წევრთა ასიმილაციისა და დეტერმინაციის მოდელი
გურამ დოჩანაშვილის რომანში „ლოდი ნასაყდრალი“

Mariam Koberidze

Doctor of Philology, Professor of Gori State University,
Gori, Chavchavadze st., #53, 1400, Georgia,
+ 995577251275, maikoberidze@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6604-1628>

Abstract. The present article analyzes the cases of syntactic assimilation and determination of sentence members in Guram Dochanashvili's novel "Lodi Nasaqdrali" (Stone of Former Temple). The writer uses lexical transformation and changing the logical-grammatical function of the sentence to describe events or facts.

During syntactic assimilation, the word class changes its grammatical role on the basis of analogy and synonymy. As a result of syntactic assimilation, a word that has left its lexical-morphological class loses its syntactic relationship, the role of those morphemes that no longer have an independent meaning in the new situation weakens, but at the same time, they can keep the peculiarity that does not interfere with the new constructive situation.

Parallels with historical persons or events are presented by the addition of nouns, the existence of adjectives, numerals, pronouns, the transition of the verb from the coordinating order to the subordinate order, the transition of the adverb into the adjective and conjunction.

As a source of assimilation, the author often uses the lexical units formed by the active rotation sign (forced, additional, auditory, outgoing ...), where the rotation sign performs the function of a derivative.

When changing word classes, it is important to convert different types of words into subordinate or coordinating elements. They create a relationship between each other and appear as syntactic level units. One of the ways to establish this relationship is auxiliary parts of speech.

The actual syntactic subordination between words is very often influenced by the position of the subordinate member in relation to the dominant one. When changing the class of words in the structure of the sentence, the relationship is sometimes broken, the subordinate member is attached to the dominant word and establishes a semantic relationship with another main member. Such a case can be considered the weakening of the semantic connection of the attributive limiter with the limiter and the relationship with the verb-listener. Determination of members of the sentence is one of the characteristics of Guram Dochanashvili's style.

Key words: assimilation of sentence members, determination, semantic connection, position, function, subordination.

მარიამ კობერიძე

ფილოლოგიის დოქტორი,
გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი,
ქ. გორი, ჭავჭავაძის ქ. #53, 1400, საქართველო,
+ 995577251275, maikoberidze@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6604-1628>

აბსტრაქტი. წინამდებარე სტატიაში გაანალიზებულია წინადადების წევრთა სინტაქსური ასიმილაციისა და დეტერმინაციის შემთხვევები გურამ დოჩანაშვილის რომანში „ლოდი ნასაყდრალი“. მწერალი მოვლენების ან ფაქტების დასახასიათებლად იყენებს ლექსიკურ ტრანსფორმაციასა და წინადადების ლოგიკურ-გრამატიკული ფუნქციის შეცვლას.

სინტაქსური ასიმილაციის დროს ანალოგიისა და სინონიმის საფუძველზე სიტყვათა კლასი იცვლის გრამატიკულ როლს. სინტაქსური ასიმილაციის შედეგად თავისი ლექსიკურ-მორფოლოგიური კლასიდან გამოსული სიტყვა კარგავს სინტაქსურ ურთიერთობას, სუსტდება იმ მორფემათა როლი, რომლებსაც ახალ ვითარებაში აღარ აქვთ დამოუკიდებელი მნიშვნელობა, მაგრამ ამასთან ერთად მათ შეუძლიათ შეინახონ ის თავისებურება, რომელიც ხელს არ უშლის ახალ კონსტრუქციულ ვითარებას.

ისტორიულ პირებთან და მოვლენებთან გავლენებულ პარალელებს წარმოაჩენს არსებითი სახელის გაზედსართევა, ზედსართავი სახელის, რიცხვითი სახელის, ნაცვალსახელის გაარსებითება, ზმნის გადასვლა კოორდინაციული რიგიდან სუბორდინაციულ რიგში, ზმნიზედის გადასვლა ზედსართავ სახელსა და თანდებულში.

ავტორი ასიმილაციის წყაროდ ხშირად იყენებს მოქმედებითი ბრუნვის ნიშნით წარმოქმნილ ლექსიკურ ერთეულებს (იძულებითი, დამატებითი, სმენითი, გასვლითი ...), სადაც ბრუნვის ნიშანი დერივატის ფუნქციას ასრულებს.

სიტყვათა კლასის შენაცვლებისას სხვადასხვა ტიპის სიტყვების სუბორდინაციულ თუ კოორდინაციულ ელემენტებად გადაქცევა მნიშვნელოვანია. ისინი ქმნიან ურთიერთ შორის მიმართებას და სინტაქსური დონის ერთეულებად გვევლინებიან. ამ მიმართების დამყარების ერთ-ერთი საშუალება კი დამხმარე მეტყველების ნაწილებია.

სიტყვათა შორის რეალურ სინტაქსურ დაქვემდებარებაზე ძალიან ხშირად გავლენას ახდენს დაქვემდებარებული წევრის პოზიცია გაბატონებულის მიმართ. სიტყვათა კლასის შენაცვლებისას წინადადების სტრუქტურაში ზოგჯერ დარღვეულია მიმართება, დაქვემდებარებული წევრი ეთიშება გაბატონებულ სიტყვას და სხვა მთავარ წევრთან ამყარებს სემანტიკურ მიმართებას. ასეთ შემთხვევად შეიძლება ჩაითვალოს ატრიბუტული მსაზღვრელის საზღვრულთან სემანტიკური კავშირის შესუსტება და ზმნა-შემასმენელთან ურთიერთობა. წინადადების წევრთა დეტერმინაცია გურამ დოჩანაშვილის სტილის ერთ-ერთი მახასიათებელია.

საკვანძო სიტყვები: წინადადების წევრთა ასიმილაცია, დეტერმინაცია, სემანტიკური კავშირი, პოზიცია, ფუნქცია, დაქვემდებარება.

შესავალი. წინადადების წევრთა შორის მიმართების შესწავლას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სინტაქსის საკითხების კვლევისას. სიტყვათა ფორმოზრის-სტრუქტურული და სემანტიკური ურთიერთმიმართება გავლენას ახდენს წინადადების სინტაქსურ ერთეულთა პოზიციური განლაგებაზე. ენის საკითხების კვლევისას გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ ცალკეული დონის ერთეულები ერთი წყებიდან

ან მოვლენათა ერთი დონიდან მეორეში გადასვლისას ქმნიან ახალ მიმართულებას. ისინი რიგ შემთხვევაში თავისი დონის გარკვეულ თვისებებს ინარჩუნებენ ან განსხვავდებიან მისგან. წინადადების წევრთა სინტაქსური ასიმილაციისა და დეტერმინაციის საკითხები არაერთხელ ყოფილა კვლევის საგანი ქართველურ ენათმეცნიერებაში (ჩიქობავა, 1953ა: 60; მარტიროსოვი, 1960: 234; დავითიანი, 1973: 199-208...).

მეთოდი. სამეცნიერო ნაშრომზე მუშაობისას, კვლევის მიზნების შესაბამისად, გამოყენებულია აღწერითი, შედარებითი და უშუალო დაკვირვების მეთოდი კრიტიკულ ანალიზთან ერთად.

შედეგები. წინადადების წევრთა სინტაქსური ასიმილაციისა და დეტერმინაციის საკითხი გურამ დოჩანაშვილის რომანში „ლოდი ნასაყდრალი“ ჩვენ მიერ პირველად იქნა შესწავლილი. სათანადო საილუსტრაციო მაგალითებზე დაყრდნობით გაანალიზდა წინადადების წევრთა ლოგიკურ-გრამატიკული ფუნქციის შეცვლა: არსებითი სახელის ან არსებითი სახელის მნიშვნელობით გამოყენებული სხვა მეტყველების ნაწილის გაზედსართავება; ზედსართავი სახელის (სუბსტანტივაცია), რიცხვითი სახელისა და ნაცვალსახელის გაარსებითება; ზმნის გადასვლა სუბორდინაციული რიგის თანრიგში, ზმნიზედის გადასვლა ზედსართავ სახელსა და თანდებულში, სუბორდინაციული და კოორდინაციული სიტყვების გაერთიანება; წინადადების სტრუქტურაში მთავარი და დაქვემდებარებული წევრის მიმართება, ატრიბუტული მსაზღვრელის საზღვრულთან სემანტიკური კავშირის შესუსტება და ზმნასთან კავშირის დამყარება; დამეზნილია ანალოგიისა და სინონიმის საფუძველზე ისტორიულ მოვლენებთან და პირებთან გავლებული პარალელები.

მსჯელობა. ქართულ ენაში სიტყვათა ერთი მეტყველების ნაწილიდან მეორეში გადასვლა (სიტყვათა კლასის შეცვლა) ძირითად ხდება ლექსიკური ტრანსფორმაციითა და წინადადების ლოგიკურ-გრამატიკული ფუნქციის შეცვლით (სინტაქსური ასიმილაციით).

სინტაქსური ასიმილაცია გარკვეული მოვლენის (შესიტყვების შეკუმშვის, ანალოგიის, სინონიმის) საფუძველზე ხდება, რომლისთვისაც აუცილებლად დამახასიათებელია ფუნქციური ერთეულის „გადანაცვლება“ სტრუქტურაში, რის შედეგადაც გადანაცვლებული ელემენტი იჩენს იმ მორფოლოგიურ თვისებურებებს, რაც მის წინამორბედ ელემენტს ჰქონდა, მაგრამ ამასთან ერთად მას შეუძლია, შეინახოს ის თვისებურებანი, რომელნიც ხელს არ უშლიან ახალ კონსტრუქციულ ვითარებას (დავითიანი, 1973: 190).

ძველ ქართულში ხშირია მიმდევობათა და მასდართა შენაცვლება, უპირატესად მიმდევობათა გამოყენება მასდარის მნიშვნელობით. რიგ შემთხვევაში ეს შეიძლება იმ არქაული მდგომარეობის გადმონაშთი იყო, როდესაც ენა მასდარსა და მიმდევობას ერთურთისაგან არ განარჩევდა. ისინი არ იყო დიფერენცირებული არც წარმოებისა და არც ფუნქციის მხრივ (ჩიქობავა, 1953ბ: 48).

გურამ დოჩანაშვილის რომანი „ლოდი ნასაყდრალი“ გამოირჩევა სინტაქსური ასიმილაციის შემთხვევებით, სადაც ანალოგიისა და სინონიმის საფუძველზე ისტორიულ პირებთან და მოვლენებთან გავლებულია პარალელები.

განვიხილოთ სინტაქსური ასიმილაციის ყველა ის შემთხვევა და საშუალება, რომელსაც მწერალი იყენებს.

არსებითი სახელის ან არსებითი სახელის მნიშვნელობით გამოყენებული სხვა მეტყველების ნაწილის გაზედსართავება:

„ხოლო ნეტავაც გვარი **ტარკინი** საიდან მოდის, ეგებ, **სმენითი ტანკი-ნი-დანაც**, კი?“ (დოჩანაშვილი, 2003 : 12).

სმენა	→	სმენითი ტანკინიდან
↑ კოორდინაციული ელემენტი		↑ სუბორდინაციული ელემენტი

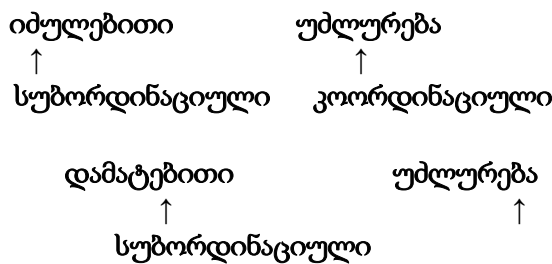
გამოყენებული სიტყვა „**ტანკინიდან**“ კლასშეცვლილი ელემენტია: **ტანკინი** - კოორდინაციული ელემენტი, რომელიც გადავიდა სუბორდინაციულ ელემენტში (ზმნიზედაში) და დაუკავშირდა ასევე კლასშეცვლილ სიტყვას „სმენითი“ (ზედსართავი სახელი). თვითონ სიტყვა „ტანკინი“ (არსებითი სახელი) უნდა უკავშირდებოდეს ისტორიულ გვარს, კერძოდ, რომის მეფეებს - ლუციუს ბუსიუს ტარკვინიუსს (ძვ.წ. 535-510), ლუციუს ტარკვინიუს პრისკუსს (ძვ.წ. 616-579) და ფილმ „ვარსკვლავური ომების“ გმირ კაპიტანს უილჰაფ ტარკინს (*Civil* ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თ.გ.).

„თითქმის ნულამდე დავიდა სესერეკაელების ადრე თუმც ისედაც ყოვლად გაკოჭილად მაგრამ ვითამბტურისტულად **გასვლითი ვაი-მარკოპოლოზა** მსოფლიოს **სხვადასხვარელიეფიანი** ქვეყნების ასე დაახლოებით ცხრანახევარ მეთაედში“ (დოჩანაშვილი, 2003: 13).

სვლა	(კოორდინაციული ელემენტი, არსებითი სახელი)	→	გასვლითი
------	---	---	-----------------

(სუბორდინაციული ელემენტი, განსაზღვრება). ერთ სუბორდინაციულ ელემენტს (გასვლითი) ახლავს მეორე სუბორდინაციული ელემენტი (ვაი-მარკოპოლოზა), რომელიც კოორდინაციული ელემენტისაგან არის ნაწარმოები (მარკოპოლო +ოზა). შდრ, მარკო პოლო (1254-1324) - ვენეციელი ვაჭარი და მოგზაური (მარკო პოლო და მისი მოგზაურობები, თ. გ).

„ხოლო სიბნელეში, იყო მხოლოდ და მხოლოდ სევდა კი არა, და არც ნალველი, რაღაც მეტი, იძულებითიც **უძლურება** რამ, **დამატებითი ...**“ (დოჩანაშვილი, 2002: 253).

მწერალი ხშირად იყენებს მოქმედებითი ბრუნვის ნიშნით წარმოქმნილ ლექსიკურ ერთეულებს (იძულებითი, დამატებითი, სმენითი, გასვლითი ...), როგორც სინტაქსური ასიმილაციის წყაროს, სადაც ბრუნვის ნიშანი დერივატის ფუნქციას ასრულებს.

„არა, არა შე **შურიანო**, ზეიმებზე რო აჩვენებენ, ემაშინ“ (დოჩანაშვილი, 2002: 113).

↑
შურიანო ადამიანო

შურიანო - კოორდინაციული ელემენტი (შური, არსებითი სახელი) გადავიდა სუბორდინაციულ ელემენტში (ზედსართავი სახელი), შემდეგ კოორდინაციული ელემენტის (ადამიანი) ფუნქცია შეითავსა და გაარსებითდა.

ზედსართავი სახელის გაარსებითება - სუბსტანტივაცია (სუბორდინაციული რიგის ელემენტის გადასვლა კოორდინაციულ რიგში):

„ვინ დაგილექავს ამ **მცენარეულს**“ (დოჩანაშვილი, 2002: 113).

↑
მცენარეულ საკვებს

სუბორდინაციული რიგის ელემენტმა განსაზღვრებამ (მცენარეული) დაიკავა კოორდინატის - არსებითი სახელის ადგილი და ასრულებს მის ფუნქციას (მცენარეულს-რას?).

„აგერ ბოქსიორების მსაჯებსაც კი აქვთ მიკოსებული“ (დოჩანაშვილი, 2002: 113).

↑
მიკოსებული ჰალსტუხი

მიკოსებული. შდრ. უმნოდ გაკეთებული (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თ.გ.).

„ნამეტნავად წესიერები ვართო“ (დოჩანაშვილი, 2002: 113).

↑
წესიერი (წეს-იერ-ი ← წესი) ადამიანები

„ესენი კიდე, თეთროანები, აწესრიგებენ ნაყვის მიმდინარეობას“ (დოჩანაშვილი, 2002: 114).

სუბორდინაციულმა ელემენტმა - განსაზღვრებამ დაიკავა არსებითი სახელის (კოორდინატის) ადგილი. თეთროანები, თეთროანი ხალხი. შდრ. თეთრი მოძრაობა, თეთრი საქმე, თეთრი იდეა - რუსეთის იმპერიაში 1917-1923 წლებში ჩამოყალიბებული სამხედრო-პოლიტიკური ორგანიზაცია, რომელშიც გაერთიანებული იყვნენ მონარქისტები, დემოკრატები და რესპუბლიკელები. ძირითადი იდეოლოგია იყო რუსული ნაციონალიზმი, „ძლიერი და ერთიანი რუსეთის“ შენარჩუნება და ოქტომბრის რევოლუციის შედეგად ხელისუფლებაში მოსული ბოლშევიკების დამარცხება. თვით ტერმინი პირველად გაჩნდა საბჭოთა რუსეთში, ხოლო ემიგრაციაში მყოფმა „თეთრებმა“ მისი გამოყენება 1920-იან წლებში დაიწყეს (თეთრი მოძრაობა და თეთრი არმია, 2020).

„ერთი კაი ავლაბრული თავური მაგათ ერთი“ (დოჩანაშვილი, 2002: 114).

ავლაბრული თავური (-თავ-ურ-ი). შდრ. ავლაბრული თავური-ქალაქური კრივის სახეობა, რომელიც სათვეს იღებს ყარაჩოღელებიდან (გრიშაშვილი, 1927: 30-36).

„ასე გაგვიხდა მთელ ოცდლიან-გაბმულად საყოველთაოდ ჭიაკოკონური ჩვენი კოპწია დედაქალაქი თბილისი ჩვენი, თბილისი კიდევ როგორ ერქვა, ნაგავისი და ცივისი გახდა“ (დოჩანაშვილი, 2002: 118).

ჭიაკოკონური ჩვენი კოპწია დედაქალაქი თბილისი. შდრ. დედაქალაქში მიმდინარე გამოსვლები.

ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი (-ის) გამოყენებულია დერივატის ფუნქციით: ნაგავისი და ცივისი

↑
ნაგვიანი და ცივი თბილისი

„იჯდა საბანშემოხვეული, ღამღამობით ირგვლივ საბნისტყაოსანი უღირსი თავისწილ თერთმეტსაათიან ცივ სიბნელეში, დანარჩენი ხუთი საათით -იწვა, ეძინა“ (დოჩანაშვილი, 2002: 118).

საბნისტყაოსანი (შდრ. ვეფხისტყაოსანი).

↑
ადამიანი

„მაგრამ ღამობით, როგორი იყო იძულებით უვაჟკაცობა, უფოლკნერობა“ (დოჩანაშვილი, 2002: 120).

უ-ვაჟკაცობა (ვაჟკაცობა), უ-ფოლკნერობა (ფოლკნერობა). შდრ. უილიამ კატბერტ ფოლკნერი-ამერიკელი პროზაიკოსი მწერალი.

„რომელსაც ეგებ სწორედ მას ერქვა უმბიმესწინო აღნიშნული სახელი“ (დოჩანაშვილი, 2002: 1).

უმბიმესწინო

↑
ადამიანი

„ვერაფერს ამჩნევ შენსას, საშენოს, ვერა, ხომ“ (დოჩანაშვილი, 2003: 1).

↑

საქმეს

„ახლა , მთლად სულელებიც არ ეთქმოდათ“ (დოჩანაშვილი, 2003: 4).

↑

ძმაბიჭები

„ყოფაქცევაში იმჟამად საყოველთაო „ფრიადი“-ს ნაცვლად „კარგი“ გამოაყოლეს, რომელი „კარგი“ც „საშინელი“ ს ნიშნავდა“ (დოჩანაშვილი, 2003: 8).

„იმ გვარდავიწყებულებს ცოტათი აგდებული შეფერილობის გვარით შეუძახებდა“ (დოჩანაშვილი, 2003: 9).

გვარდავიწყებულებს

↑

ხალხს

„მაგრამ ხომ არა გვჯერა აქაურებს, ჩვენ, არაყანურიც კი სამუშაო რადგან გაგვიუქმეს, ან სულ წაგვლიჯეს“ (დოჩანაშვილი, 2003: 1).

გვჯერა აქაურებს

↑ კოორდინატი (გაარსებითებული ზედსართავი სახელი)

აქაურ ხალხს.

↑

სუბორდინაციული ელემენტი (ზედსართავი სახელი)

რიცხვითი სახელის გაარსებითება:

„მამა დანიელი მიუძღოდათ, ბილიკზე ასამდე იყვნენ“ (დოჩანაშვილი, 2002: 2).

ასამდე იყვნენ. შდრ. ასამდე ადამიანი იყო.

აქ რიცხვითი სახელით გადმოცემულმა სუბორდინაციული რიგის ელემენტმა- განსაზღვრებამ (ასამდე) დაიკავა კოორდინატის ადგილი და ასრულებს მის ფუნქციას. ამიტომ ზმნა შემასმენელიც მას უთანხმდება.

„რა გემინიათ, აქ მაინც ხომ ექვსნი ექვსზე ხართ, კლუმკებით მარტო!“ (დოჩანაშვილი, 2003: 7).

სუბორდინაციული რიგის ელემენტმა - განსაზღვრებამ „ექვსნი ექვსზე“ დაიკავა კოორდინატის - არსებითი სახელის ადგილი და ასრულებს მის ფუნქციას, გაარსებითდა, გასაგნობრივდა და დაუკავშირდა ზმნას.

ნაცვალსახელის გაარსებითება:

პირის ნაცვალსახელი ასრულებს არსებითი სახელით გადმოცემული კოორდინატის ფუნქციას. ეს მოვლენა ქართული ენისათვის დამახასიათებელია. ამ მხრივ, უჩვეულო შემთხვევა არც გ. დოჩანაშვილთან გვაქვს.

„ მაინც, ისევ, როგორ ჰყვარობდა სწორედ დიადი სიყვარულით სწორედ აი იმას, ვინც არ ენახა დამაგრამ გრძნობდა, როგორ გრძნობდა თან...“ (დოჩანაშვილი, 2003: 1).

„მან იცოდა იმან „გენაცვალე“, გაელწია გინდაც ხმას“ (დოჩანაშვილი, 2003: 7).

ზმნის გადასვლა სუბორდინაციული რიგის თანრიგში:

„ისემც... -მსუბუქად გაიფიქრა უღირსმა და, -ნუთუ სარკეში ერთხელაც არ ჩაგიხედავს“, -**გაიხუმრასავით ...**“ (დოჩანაშვილი, 2003: 117).

ზმნა - შემასმენელი თანდებულის დართვით გადავიდა სახელის კლასში: გაიხუმრა→ **გაიხუმრა-სა-ვით.**

„**დამღონებითლურ** ფიქრებში წასულს, კოვზი პირს ვერ უღებდა“ (დოჩანაშვილი, 2003: 21).

კოორდინაციულმა ელემენტმა - ზმნა-შემასმენელმა „აღონებს“ სუბორდინაციული ელემენტის-განსაზღვრების (ზედსართავი სახელის) ფუნქცია დაეკისრა: აღონებს →**დამღონებელი**→**დამღონებითლური**.

ზმნიზედის გადასვლა ზედსართავ სახელში:

„მაგრამ რა ატყდა ყინულზე, ისეთი რაიმ, რომ თითოეული მათგანი, აქეთურებიც (ვა?!), ეე, იქითურებიც და უფრო იქითურებიც“ (დოჩანაშვილი, 2003: 10).

სუბორდინაციული რიგის ელემენტები „აქეთ“, „იქით“ გადავიდნენ ისევ სუბორდინაციული რიგში, მხოლოდ სხვა კლასში (ზედსართავ სახელში: აქეთური, იქითური), ბოლოს კი - კოორდინაციულ რიგში, ფუნქციით არსებითი სახელის კლასში (საზღვრულიც გაუჩინარების ხარჯზე).

ზმნიზედის გადასვლა თანდებულში:

ზმნიზედა დაერთვის სახელს და გადადის თანდებულის კლასში. ასეთი ზმნიზედები უპირატესად სახელის გაქვეავებული ფორმებია. ამით ძლიერდება ზმნიზედის ზმნიზედურობა (მარტიროსოვი, 1960: 234).

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ძველ ქართულში თანდებულები მეტწილად სახელს კი არ დაერთოდა, არამედ ზმნიზედათა ვითარებას გვიჩვენებდა (ჩიქობავა, 1961: 199).

თანდებულის კლასში გადასვლის დროს ზმნიზედა კარგავს დამოუკიდებელ სემანტიკას და ვეღარ სცილდება სახელს. სრულმნიშვნელიანი სიტყვა ხდება არასრულმნიშვნელიანი.

მაგ.: „იმ ჩვენი თანამეგობარი მასპინძლების გამოისობით ყოფილა ესეც“ (დოჩანაშვილი, 2003: 22).

სუბორდინაციული და კოორდინაციული რიგის სიტყვების გაერთიანება.

გ. დოჩანაშვილის სტილის ერთ-ერთ თავისებურებას წარმოადგენ სუბორდინაციული და კოორდინაციული რიგის სიტყვების გაერთიანება. მაგ.:

„ვერცერთი სამსიტყვაც კივერ გაიგო მიყოლებით“ (დოჩანაშვილი, 2003: 118). „ჯამბულიაცკი გუგურიელი ისეთისფრული დარბაისლურათ გამოიცქირებოდა“ (დოჩანაშვილი, 2003: 119).

„ალბათ ყველაზე დაწინაურებულად გამორჩეული მარჯვე სამხისტი მოსამხედროო ზურგანთაში სასხლეტნანახი თითებით ფსკერზე, დესერტისაკენ იქექებოდა ძალიანი ღრმათ და იმდენ პროდუქტში გაჭირვებისგან თავამოტრიალებულს და თვალბდახუჭვით მძებნელს, ცალლოყა მზისთვის მიემვირა უნებურობით თუმცა არაკლდა შავგვრემანობა უნებურობით ესეც და ისე იქექ-იჩხრიკნებოდა ჩაყვინთულთითებით საკუჭო ავლა - განვლადიდებაში ...“ (დოჩანაშვილი, 2003: 120).

მხოლოდ კლასის შენაცვლება არ არის სიტყვათა ცვლილების ზღვრული სახე. შეიძლება სიტყვამ სულ დაკარგოს თავისი პირვანდელი მნიშვნელობა-დანაშინულება და მორფემად იქცეს. ამის საუკეთესო ნიმუშია (ისტორიულად) ბრუნვისა და პირის ნიშანთა გენეზისი ქართულში. თანამედროვე ქართულის ბრუნვის ნიშანთა ეტიმოლოგიას ნაწევართან მივყავართ (კაც მან-კაცნ მან -კაცნმან-კაცმან და სხვა. (შანიძე, 1980: 641). შეუძლებელი არაა, პირის ნიშანთა გენეზისის პირის ნაცვალსახელებთან დაკავშირება (ჩიქობავა, 1953ა: 60).

სიტყვათა შორის რეალურ სინტაქსურ დაქვემდებარებაზე ძალიან ხშირად გავლენას ახდენს დაქვემდებარებული წევრის პოზიცია გაბატონებულის მიმართ. სიტყვათა კლასის შენაცვლებისას წინადადების სტრუქტურაში ზოგჯერ დარღვეულია მიმართება, დაქვემდებარებული წევრი ეთიშება გაბატონებულ სიტყვას და სხვა მთავარ წევრთან ამყარებს სემანტიკურ მიმართებას.

ატრიბუტული მსაზღვრელის საზღვრულთან სემანტიკური კავშირის შესუსტებასა და ზმნა-შემასმენელთან ურთიერთობას სპეციალურ ლიტერატურაში სხვადასხვა კვალიფიკაციას აძლევენ: 1. იგი კითხვის მიხედვით (როგორ?) ვითარების გარემოებად მიაჩნიათ (იმნაიშვილი, 1948: 212); 2. ალ. ლლონტი ამ ტიპის განსაზღვრებას ატრიბუტივიან შემასმენელს უწოდებს (ლლონტი, 1955: 255); 3. გამოყოფენ წინადადების

თავისებურ წევრს-პრედიკატულ განსაზღვრებას (კვაჭაძე, 1988: 188). ნ. ბასილაიას მიაჩნია, რომ „ნიშან-თვისების გამოსახატავად ზმნა-შემასმენელთან გამოყენებული ვნებითი გვარის მიმღეობა წინადადებაში შეიძლება იყოს პრედიკატული განსაზღვრება, ზოგჯერ კი ვითარების გარემოება (ბასილაია, 1966: 260, 263). პრედიკატული განსაზღვრების საკითხი განხილულია მ. კობერიძისა (კობერიძე, 2008: 122-124) და თ. ბურჭულაძის შრომებში (ბურჭულაძე, 2012: 6). 3. აკ. დავითიანი მსაზღვრელ-საზღვრულის ასეთ ურთიერთობას წინადადების წევრთა დეტერმინაციას უწოდებს (დავითიანი, 1973: 247).

გურამ დოჩანაშვილი სტილისტური დანიშნულებით ხშირად მიმართავს წინადადების წევრთა დეტერმინაციას. ასეთ შემთხვევად შეიძლება ჩაითვალოს ატრიბუტული მსაზღვრელის საზღვრულთან სემანტიკური კავშირის შესუსტება და ზმნა-შემასმენელთან ურთიერთობა.

მაგ.: „აქედან გამომდინარე, ვერ მიხვდებოდი, ზეზე მდგარმა ქალმა ძალიანი მოწყურება შესჩივლა იქავ ხის უზურგო მერხზე მჯდომარედ თანმხლებ ხნიერ მამაკაცს (რომელსაც ეგებ სწორედ მას ერქვა უმძიმესწინო აღნიშნული სახელი), თუ ქალი გულმოკლულად შესჩიოდა წლოვანებით გამოზრდმედილ ადამიანს, რომ ძალიან, და სხვათაშორის, არა ძალიან-ი, არამედ ძალიან თუ მოენატრა სადღაც შორსმყოფი დაუდეგარი ჭაბუკი-ვინმე არნოლდ, უგემოვნო იგი“ (დოჩანაშვილი, 2002: 1).

„ხოლო თუ სხეულით დაბლები იყვნენ, ბუჩქნარიანი ნაპირისკენ ადგილდებოდა მღვდელი, და მთლად ჩვილებსაც ფრთხილად აწვდიდნენ, არა ტიროდნენ როგორც წესი, ოღონდ თვალები ძალიან გაფართოებოდათ“ (დოჩანაშვილი, 2002: 5).

„მამა დანიელმა დაფიქრებულმა ჩაუარა მათ, ერთადერთ რასმე მისჩერებოდა მხოლოდ“ (დოჩანაშვილი, 2002: 5).

ხშირად ზმნა - შემასმენელთან რამდენიმე ატრიბუტული მსაზღვრელი ამყარებს ურთიერთობას. მაგ.: „ტყე იდგა ნამდვილი, მშვენიერი, მზის ქვეშ განდგმული, მზით ჩრდილოვანი, საღად ნოტიო“ (დოჩანაშვილი, 2002: 1).

„მუდამ შენთვის და, მუდამ მზადმყოფი, ამაღლებული ბრძანდებოდა“ (დოჩანაშვილი, 2002: 5).

„ტყისაგან მხოლოდ ამოზრდას ბევრი რა დიდი იმდენი უნდოდა რა“ (დოჩანაშვილი, 2002: 1).

ამრიგად, გ. დოჩანაშვილი რომანში „ლოდი ნასაყდრალი“ სინტაქსური ასიმილაციის საფუძველზე სიტყვათა კლასის შეცვლის სხვადასხვა ხერხს მიმართავს. საყურადღებოა ორი შემთხვევა: 1. კლასშენაცვლებული ერთეული დომინანტია; 2. კოორდინაციული ელემენტი გადადის სუბორდინაციულ ელემენტის რიგში.

მწერალი მოვლენების ან ფაქტების დასახასიათებლად იყენებს ლექსიკურ ტრანსფორმაციასა და წინადადების ლოგიკურ-გრამატიკული ფუნქციის შეცვლას. ისტორიულ პირებთან და მოვლენებთან გავლებულ პარალელებს წარმოაჩენს არსებითი სახელის გაზედსართვება, ზედსართავი სახელის, რიცხვითი სახელის, ნაცვალსახელის გაარსებითება, ზმნის გადასვლა კოორდინაციული რიგიდან სუბორდინაციულ რიგში, ზმნიზედის გადასვლა ზედსართავ სახელსა და თანდებულში.

ავტორი ასიმილაციის წყაროდ ხშირად იყენებს მოქმედებითი ბრუნვის ნიშნით წარმოქმნილ ლექსიკურ ერთეულებს (იძულებითი, დამატებითი, სმენითი, გასვლითი ...), სადაც ბრუნვის ნიშანი დერივატის ფუნქციას ასრულებს.

სიტყვათა კლასის შენაცვლებისას სხვადასხვა ტიპის სიტყვების სუბორდინაციულ თუ კოორდინაციულ ელემენტებად გადაქცევა მნიშვნელოვანია. ისინი ქმნიან ურთიერთ შორის მიმართებას და სინტაქსური დონის ერთეულებად გვევლინებიან. ამ მიმართების დამყარების ერთ-ერთი საშუალება კი დამხმარე მეტყველების ნაწილებაა.

სიტყვათა შორის რეალურ სინტაქსურ დაქვემდებარებაზე ძალიან ხშირად გავლენას ახდენს დაქვემდებარებული წევრის პოზიცია გაბატონებულის მიმართ. სიტყვათა კლასის შენაცვლებისას წინადადების სტრუქტურაში ზოგჯერ დარღვეულია მიმართება, დაქვემდებარებული წევრი ეთიშება გაბატონებულ სიტყვას და სხვა მთავარ წევრთან ამყარებს სემანტიკურ მიმართებას. ასეთ შემთხვევად შეიძლება ჩათვალოს ატრიბუტული მსაზღვრელის საზღვრულთან სემანტიკური კავშირის შესუსტება და ზმნა-შემასმენელთან ურთიერთობა. წინადადების წევრთა დეტერმინაცია გურამ დოჩანაშვილის სტილის ერთ-ერთი მახასიათებელია.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

- დავითიანი, ა. (1973). *ქართული ენის სინტაქსი*. თბილისი: განათლება.
- ბასილაია, ნ. (1966). პრედიკატული განსაზღვრების შესახებ ახალ ქართულში. *მ. გორკის სახელობის სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები*. ტ. XVIII-XIX, 270.
- ბურჭულაძე, თ. (2012, 23-26 აპრილი). პრედიკატული განსაზღვრების ბუნების შესახებ ქართულში. *არნ. ჩიქობავას საკითხავები (მასალები)* (გვ. 6). თბილისი: არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი.
- Civil ენციკლოპედიური ლექსიკონი*. (თ.გ.). ვებგვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=2664>.
- გრიშაშვილი, ი. (1927). *ძველი ტფილისის ლიტერატურული ბოჰემა*. თბილისი: სახელგამი.
- დოჩანაშვილი, გ. (2002). *ლოდი ნასაყდრალი*. თბილისი: ლიტერასი.
- დოჩანაშვილი, გ. (2003). *ლოდი ნასაყდრალი*. თბილისი: მარსი.
- თეთრი მოძრაობა და თეთრი არმია*. (2020). (ი. ხართიშვილი, მთარგმნ.). მოძიებულია ვებგვერდიდან: https://defencegeorgia.blogspot.com/2020/08/blog-post_21.html.
- იმნაიშვილი, ი. (1948). *შედგენილი შემასმენელი ქართულში*. თბილისი: ჰუმკინის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტი.
- კვაჭაძე, ლ. (1988). *თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი*. თბილისი: განათლება.
- კობერიძე, მ. (2008). პრედიკატული განსაზღვრების წარმოებისა და ფუნქციის საკითხი თანამედროვე ქართულ პროზაში. *საზრისი*. 24, 122-124.
- მარკო პოლო და მისი მოგზაურობები*. (თ. გ.). მოძიებულია ვებგვერდიდან: http://www.concordtravel.ge/portal/alias__concordtravel/lang__ka-GE/tabid__1429/default.aspx
- მარტიროსოვი, ა. (1960). ზმნისართისა და თანდებულის სინტაქსური ურთიერთობისათვის. *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*. XII, 234.
- ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი*. (თ.გ.). ვებგვერდი: <http://ena.ge/explanatory-online>.
- ღლონტი, ა. (1955). ატრიბუტივიანი შემასმენელი ქართულში. *სტალინირის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები*. ტ. 2, 255.
- შანიძე, ა. (1980). *ქართული გრამატიკის საფუძვლები*. თბილისი: თსუ.
- ჩიქობავა, ა. (1953)ა. გრამატიკული კლას-კატეგორია და ზმნის უღვლილების ზოგი საკითხი ძველ ქართულში. *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*. V, 60.
- ჩიქობავა, ა. (1953)ბ. მასდარისა და მიმდებარის ისტორიული ურთიერთობისათვის. *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*, V, 48.
- ჩიქობავა, ა. (1961). თანდებულისა ბრუნვათა საკითხისათვის ქართულში. *ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები*, II, 199.

REFERENCES:

- davitiani, a. (1973). *kartuli enis sint'aksi*. [Syntax of the Georgian language]. Tbilisi: Ganatleba.
- basilaia, n. (1966). p'redik'at'uli gansazghvrebis shesakheb akhal kartulshi. [About predicate definition in new Georgian]. *m. gork'is sakhelobis sokhumis sakhelmts'ipo p'edagogiuri inst'it'ut'is shromebi*. [M. Proceedings of Gorky State Pedagogical Institute of Sukhumi]. XVIII-XIX, 270.
- burch'uladze, t. (2012, 23-26 ap'rili). p'redik'at'uli gansazghvrebis bunebis shesakheb kartulshi. [About the nature of predicate definition in Georgian]. *arn. chikobavas sak'itkhavebi (masalebi)* [Arn. Chikobava's readings (materials)]. Tbilisi: Arnold Chikobava Institute of Linguistics.
- Civil entsik'lop'ediuri leksik'oni* [Encyclopedic dictionary]. (n.d). Retrieved from: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=2664>.
- grishashvili, i. (1927). *dzveli t'pilisits lit'erat'uruli bohema*. [The literary bohemia of old Tbilisi]. Tbilisi: Sakhelgami.
- dochanashvili, g. (2002). *lodi nasaqdrali*. [Stone of Former Temple]. 1. Tbilisi: Literasi.
- dochanashvili, g. (2003). *lodi nasaqdrali*. [Stone of Former Temple]. 2. Tbilisi: Marsi.
- tetri modzraobada tetri armia* [White Movement and White Army]. (2020). (i. khartishvili, mtargmn.). Retrieved from https://defencegeorgia.blogspot.com/2020/08/blog-post_21.html.
- imnaishvili, i. (1948). *shedgenili shemasmeneli kartulshi*. [Compiled listening in Georgian]. Tbilisi: Pushkin Pedagogical Institute.
- k'vach'adze, l. (1988). *tanamedrove kartuli enis sint'aksi* [Syntax of the modern Georgian language]. Tbilisi: Ganatleba.
- k'oberidze, m. (2008). p'redik'at'uli gansazghvrebis ts'armoebisa da punktisiis sak'itkhi tanamedrove kartul p'rozashi. [The issue of production and function of predicate definition in modern Georgian prose]. *sazrisi* [Sense]. 24, 122-124.
- mark'op'olo da misi mogzaurobebi* [Marco Polo and his travels]. (n.d). Retrieved from http://www.concordtravel.ge/portal/alias__concordtravel/lang__ka-GE/tabid__1429/default.aspx
- mart'irosovi, a. (1960). zmnisartisa da tandebulis sint'aksuri urtiertobisatvis. [For the syntactic relationship between the verb and the conjunction]. *iberiul-k'avk'asiuri enatmetsniereba*. [Iberian-Caucasian Linguistics]. XII, 234.
- kartuli enis ganmart'ebiti leksik'oni* [Explanatory dictionary of the Georgian language]. (n.d). Retrieved from <http://ena.ge/explanatory-online>.
- ghlont'i, a. (1955). at'ribut'iviani shemasmeneli kartulshi. [Attributive listener in Georgian]. *st'aliniris sakhelmts'ipo p'edagogiuri inst'it'ut'is shromebi*. [Proceedings of Stalinir State Pedagogical Institute]. 2, 255.
- shanidze, a. (1980). *kartuli gramat'ik'is sapudzvlebi*. [Issues of Georgian grammar]. Tbilisi: TSU.
- chikobava, a. (1953)a. gramat'ik'uli k'las-k'at'egoria da zmnis ughvlilebis zogi sak'itkhi dzvelkartulshi. [Grammatical class-category and some issues of verb infinitive in Old Georgian]. *iberiul-k'avk'asiuri enatmetsniereba*. [Iberian-Caucasian Linguistics]. V,60.
- chikobava, a. (1953)b. masdarisa da mimgheobis ist'oriuli urtiertobisatvis. [Grammatical class-category and some issues of verb infinitive in Old Georgian]. *iberiul-k'avk'asiuri enatmetsniereba*. [Iberian-Caucasian Linguistics]. V, 48.
- chikobava, a. (1961). tandebulian brunvata sak'itkhvisatvis kartulshi. [For the Issue of the Prepositional Declension in Georgian]. *kartvelur enata st'rukt'uris sak'itkhebi*. [Issues of Georgian language structure]. II, 199.